

Üniversite ve Skolastik Eğitim

Batı'da ve Türkiye'de Üniversite

Prof. Dr. Neşet TOKU
Yıldız Teknik Üniversitesi

Latince orijinaliyle “**universitas**” kavramı “**kurum-cemiyet**” anlamında; Ortaçağda yalnızca loncalara verilen bir isimdi. Bu kavram daha sonra aşamalı olarak eğitim-öğretim alanına da taşınmış ve yükseköğretimi nitelemek üzere “**universitas magistrorum et scholarium**” şeklini almıştır. “Universitas magistrorum et scholarium” Türkçe’ye çevrildiğinde kabaca “talebeler ve hocalar topluluğu” demektir. Hıristiyan katedral ve manastır mekteplerinin gelişiminin sonucu kurulan söz konusu bu üniversiteler; üniversal düzeyde bilgi üreten hakiki üniversite olarak kabul edilemez ise de Avrupa yükseköğretiminin gelişimini inceleme hususunda faydalı bir rehber niteliğindedirler.

Küçük yerleşim bölgelerinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren katedral ve manastır mektepleri; öğrencilerle ahali arasında gerilimler yaşanması sebebiyle şehir merkezlerine taşınıp birleştirilince; University of Bologna (1088), University of Paris (1150), University of Oxford (1167), University of Modena (1175), University of Palencia (1208), University of Cambridge (1209), University of Salamanca (1218), University of Montpellier (1220), University of Padua (1222), University of Toulouse (1229), University of Orleans (1235), University of Siena (1240) ve University of Coimbra (1288) adlı ilk üniversiteler, yerel yönetimlere karşı kendilerine İmparatorluk tarafından ayrıcalık tanınan ve korunan öğretmenler ve öğrencilerin özel korporasyonları olarak teşekkül etmiş oldu..

Ortaçağ’da öğrenciler, Kilisenin legal koruması altında tutulurlar ve herhangi bir suç işlediklerinde de yalnızca Kilise mahkemelerince sorgulanırlardı. Korporal ve yerel cezalar onlar için söz konusu değildi. Öğrencilere verilen bu ayrıcalık onları seküler hukuka karşı suiistimallere sevk ettiğinden ciddi sonuçlara da yol açıyordu. Ahalideki hoşnutsuzluğun asıl sebebi de buydu. Öğrenciler zaman zaman bir şehirde boykot yapar ve yıllarca oraya dönmezlerdi. Mesela; öğrenciler tarafından başlatılan isyan sonrası 1299’da Paris Üniversitesinde gerçekleştirilen boykotta çok sayıda öğrenci ölmüş, boykot da yaklaşık iki yıl sürmüştü. Bu türden ilk özerklik; **Roma-Germen İmparatoru I. Frederick** tarafından 1158’de Bologna’daki öğrenci ve öğretmenlere tanınır. Bunu; **Papa III. Alexander**’ın, eğitim-öğretim kalitesini korumak üzere zorunlu hale getirdiği 1179’daki öğretmenlik yetkisi ve ücreti tanıyan lisanslı eğitim-öğretim (**licentia docendi**) uygulaması izler. Lisanslı eğitim-öğretim (licentia docendi) uygulaması, zamanla üniversitenin tek ve en önemli belirleyici özelliği sayılan **kurumsal özerklik** sembolü haline gelecektir.

Ortaçağ üniversiteleri; öğretim üyelerine ödenen ücretler çerçevesinde genelde üç farklı şekilde yapılmışlardır. İlki, ücretlerin öğrenciler tarafından ödendiği **Bologna** uygulamasıdır. İkincisi; ücretlerin Kilise tarafından ödendiği **Paris** modelidir. Üçüncüsü de Oxford ve Cambridge modelleridir. 1538 sonrası dönemlerde İngiltere’de Manastırların feshedilip, Katolik kurumlar bütün prensipleriyle kaldırılınca, üniversiteler ağırlıklı olarak kraliyet-devlet tarafından desteklenir. Bu farklı yapılanmalar; diğer karakteristikleri de

farklılaştırmıştır. Bologna Üniversitesinde yönetimi belirleyenlerin öğrenciler olması sebebiyle öğretim üyeleri büyük baskı ve dezavantaja maruz kalırken; Paris Üniversitesinde, her şeye öğretim üyeleri karar vermektedir. Oxford ve Cambridge ise daha eklektik bir yapıya sahiptir. Bologna’da öğrenciler daha çok seküler ve sanat konularını tercih ederken; Paris’te ana konu teoloji; Oxford ve Cambridge ise hukuk, tıp ve teknik konular ön plandadır.

Ortaçağda öğrenciler, üniversiteye on dört, on beş yaşında girerlerdi. Dersler sabah beş ya da altı da başlardı. Üniversite eğitimi; altı yıl bakalorya ve ilave master ve doktora ile on iki yılda tamamlanırdı. İlk altı yıl *faculty of arts* tarafından organize edilirdi ve orada yedi özgür sanat; *aritmetik, geometri, astronomi, müzik, gramer, mantık ve retorik* öğretilirdi. Bachelor of Arts derecesine sahip olan öğrenciler daha ileri seviye eğitim-öğretim, master ya da doktora için diğer fakültelere; *hukuk, tıp, teoloji* fakültelerine giderlerdi. Şüphesiz, en prestijli ve en zor alan teolojydi. Üniversitelerin kalitesi Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ve Kilise tarafından **Generale Studium** olarak tescillenir ve bu kurumların üyeleri bilgiyi Avrupa çapında yaymak üzere, sık sık farklı bir **Studium Generale**’de ders vermek için de teşvik edilirdi. **Rönesans** ve erken modern dönem bilimsel gelişmeleri Skolastik üniversitelere çok şey borçludur. *Kopernik, Galileo, Kepler, Newton* modern Avrupa’da zorba olduğu iddia edilen Skolastik üniversitelerin sıra dışı ürünleridir.

Yükseköğretim kurumu mahiyetindeki bu üniversitelerin Ortaçağ Avrupa’sında Bologna, Paris, Oxford, Cambridge sıralamasıyla kurulduğu ileri sürülse de yükseksek öğretim faaliyetlerinin tarihinin çok daha eskilere dayandığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Antik Yunan felsefe mektepleri, Akademya, Likeon, İskenderiye, Antakya, Harran mektepleri, ilk İslam üniversitesi mahiyetindeki Beyt’ül-Hikme (830), Nizamiye Medresesi (1066) ve özellikle Endülüs Medreseleri şüphe yok ki Avrupa’daki ilk üniversiteleri büyük ölçüde etkilemişlerdir. Tüm Ortaçağ boyunca Avrupa üniversitelerine egemen olan Aristotelyen düşünceler, İslam medreseleri aracılığıyla öğrenilmiştir.

Ortaçağ üniversiteleri modern üniversitenin prototipi sayılabilir ise de **“üniversal düzeyde bilgi üreten yükseköğretim kurumları”** olarak üniversiteler asıl fonksiyonel özelliklerini **Rönesans** sonrası kazanmıştır. **Hümanizm, Protestanlık, Kapitalizm** ve **Ulus-Devlet** anlayışı üniversite zihniyetini tamamen dönüştürmüştür. Ortaçağ **“üniversitas”**ının görünüşteki birliği Rönesans’la yerini ulusal özelliklere ve yerel uygulamalara terk eder. XVI. Yüzyılda filolojinin yenilenmesi, XVII. Yüzyılda bilim dünyasında (Harvey, Descartes ve Newton) ve modern hukuktaki (Grotius, Pufendorf) atılım, XVIII. Yüzyılda Aydınlanma temel dönüm noktalarıdır. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte üniversiteler genellikle devletlerin ve sanayinin ihtiyaçlarına çok daha uygun tavırlar takınarak gerçek anlamda bir modernleşme eğilimini yansıtırlar. 1860-1940 yılları; eğitim tarihçileri tarafından yükseköğretimin meslekileşmesi, eğitim ve araştırmanın birleştirilmesi, bireysel farklılaşma ve küresel yayılma olarak tanımlanır. Bu dönemde en azından müşterek bir nitelik ortaya çıkar: Yükseköğrenim bireylerin sosyal saygınlığı, ulusal kabul görme, ulusal ve uluslararası bilimsel ve ekonomik gelişme, elitlerin ve toplumsal kadroların formasyonu ve yükseköğrenime kadınların da kabulüyle cinsiyetler arasındaki eşitliğin gelişmesi için vazgeçilmez bir araçtır. İkinci dünya savaşı sonrası yükseköğrenimin işlevi tamamen değişmiş; eğitim ve öğretimin pratiğe, faydacılığa ve uzmanlaşmaya doğru kayması engellenememiştir. Amerika’nın üstünlüğünü kabul ettirdiği bu modelde modern çalışma alanlarının; öğretim, bilimsel araştırma, mühendislik ve teknisyenliğin ağırlığının arttığını; buna karşılık kamuda çalışmak gibi eski iş alanlarında bir gerilemenin yaşandığını söylemek mümkündür.

Türkiye'ye gelince; 1869, 70, 71, 74 ve 81'deki başarısız denemelerden sonra **Sultan Abdulhamid**'in izniyle 1900 yılında bir yükseköğretim kurumu olarak tesis edilen **Osmanlı Daru'l-Fünunu**'nun; Batıdaki muadilleri kadar belki olmasa da Cumhuriyet dönemi muadillerinden çok daha kalifiye ve fonksiyonel olduğunu söylemek abartı olmasa gerektir. Üniversite reformu adıyla 1933'te gerçekleştirilen değişimin mahiyeti dikkate alınırca hakikatin öyle olduğu daha kolay kavranacaktır. Cumhuriyet kisvesi altında Tekparti Diktatörlüğü inşa eden yeni idarî kadronun absürd "**Dil ve Tarih Tezi**"ni savunmayı ve öğretmeyi reddeden mevcut 114 müderristen 100'ü görevine son verilerek **Daru'l-Fünun**'dan uzaklaştırılmıştır. 1933 Temmuzunda çıkarılan bir kanunla **Daru'l-Fünun** lağvedilip yerine **İstanbul Üniversitesi** kurulduğunda gerekçe **Maarif Vekili Dr. Reşit Galip** tarafından "*siyasi, İctimai büyük inkılâplar karşısında bitaraf bir müşahit olarak kalınması*" gösterilmiştir. Öğretim üyesi atamalarında aranan kriterin ne olduğuyca **Maarif Vekili Dr. Reşit Galip**'in 12.9.1933 tarihli Milliyet'te yer alan tebliğinde "*ilimden ziyade idealistlik ön planda tutulmuştur*" sözleriyle ifade edilmektedir. Bu tarihten itibaren Osmanlı döneminde tanınan idari ve mali özerklik de kaldırılarak üniversite yöneticileri ile profesör ve doçentlerin tayin ve azil yetkileri Maarif Vekâleti'ne verilmiştir. Üniversitelerin sözde Cumhuriyet devri boyunca serbest eleştiri ve bilimsel değer üretme vazifelerini yerine getirememelerinde, öğretim üyelerinin şahsi kusurları ve kaliteleriyle birlikte bu ağır siyasi kontrolün büyük rolü olduğu apaçıktır. 1980'lere kadar üniversitelerinin Türkiye'deki rolünün egemen ideolojinin yeniden üretimi ve var olan sömürü ilişkilerine meşruluk kazandırma işlevi olduğunu inkâr etmek kolay değildir. 80 sonrası değişimin istenilen ölçülerde olduğunu söylemek de herhalde aşırı iyimserlik olsa gerektir. Liyakat, ehliyet ve fonksiyonelliğin bugün dahi dikkate alınmadığı şüphesizdir.

Günümüz itibarıyla Türkiye üniversitelerinin çözmek zorunda olduğu iki büyük sorun vardır. Birincisi, yükseköğretimden beklenen kaliteyi tutturmak; ikincisi de yükseköğretim ve araştırma arasındaki korelasyonu sağlamaktır. Geleceğin inşasında en önemli araç olması gereken üniversitelerdir. Açıktır ki toplumsal sorunları çözmek üzere düşünce üretmek de ekonomik gelişimi sağlamak üzere değer üretmek de üniversitelerin sorumluluk alanındadır. Sosyal bilimlerden beklenen entelektüel seviyeyi yükseltmek, fen-mühendislik bilimlerinden beklenense üst seviyeden bir hayat tarzını mümkün kılacak teknik-pratik değer yaratmaktır. Sosyal bilimciler kendilerini entelektüel seviyeye katkıda bulunup bulunmadıkları hususunda test etmeli; mühendislik-fen bilimcilerse kâğıt üzerinde kalan boş laf yerine, teknik-pratik değer yaratıp yaratmadıkları hususunda. Fonksiyonlarını hakkıyla yerine getiremeyen sözde akademisyenlerin statülerini korumak uğruna yanlış politikaların ve yanlış politikacıların kölesi olacağı gerçeği ise izahtan varestedir...

Değerli Neşet Hocam, üniversite ile ilgili güzel bir yazı kaleme almıştır. Fakat 4-5 eksiği var:

- 1) Skolastik eğitimi övüyor. Bence bu nokta tamamen yanlıştır. Skolastik eğitimin dil öğreniminden başka hiçbir meziyeti yoktur. Neşet Hocam, eğer böyle bir eğitime girecek ise, başta Osmanlıca ve Arapça olmak üzere çok iyi derecede dil öğrenmesi gerekir.
- 2) Darul-fünunun Yönetimi, Hoca Tahsin gibi dindar ve ehl-i fen bir zatı, bilimi esas aldığı için cezalandırıldığını yazmalı idi..
- 3) Hitlerden kaçan ve İstanbul üniversitesine gelen Yahudi profesörler olmasa idi Türkiye'de bilimsel bakış açısı hiç oturmaya bilirdi gerçeğini de yazmalı idi.

4) Avrupada en karanlık dönemde dahi bir sürü üniversite kurulur iken İslam dünyasında hiç bir kimildamanın olmadığını hatırlatmalı idi.

5) Ve bu iflas durumunun İslam dininden değil de Moğol istilasının bir neticesi olduğunu söylemeli idi.

Ekte Filibeli Ahmed Hilmi'nin Skolastik Eğitim ile ilgili bir yazısını gönderiyorum.

Bahaeddin Sağlam

DÖRDÜNCÜ GÜN
Meydan-ı İmtihan, Mecma-ı Ârifan

*Subhaneke mâ arefnake hakka
marifetike ya Ma'ruf.
(Ey mutlak manada bilinen Allah'ım,
Seni gereği gibi bilemedik.
Sen bizim hayallerimizin
tasavvurundan münezzehsin.)
(Hz. Seyyid)*

Ber-veçh-i sabık (daha önceki gibi) Cenab-ı Aynalı'nın kâşanesine gitmiş, her günkü gıdamı yutmuş idim. Bugün kulübenin önünde oturacak yerde Aynalı beni aldı, mezarlığın en hücre (kenar) ve caddeye uzak bir köşesine götürdü. İri bir mezar taşını göstererek:

— Git şu mezarın üzerine uzan. Herifin başındaki müthiş kavuğa bakılırsa zaman-ı hayatında (yaşadığı dönemde) büyük âlimlerden biri olması hatıra gelir. [Gülerek:] Git o koca âlimin ruhaniyetinden müstefiz ol (feyiz al.)

Gittim, makberin üzerine yattım. Birkaç dakika medfunun kavuğu enzar-ı hayalim (hayalimin bakışları) önünde bin türlü şekil aldıktan sonra Aynalı'nın çaldığı neyin hazin iniltilerini dinleye dinleye dalmışım. Gördüm ki; bir yatak içinde yatıyorum. Oda zifiri karanlık, lakin mana-yı tammiyle (her yönden) karanlık. Birkaç vakit bekledim. Karanlık asabıma fena tesir îka' ediyordu (asabımı fena etkiliyordu.) Nerede bulunduğumu kestirmeye çalışırken odanın kapısı açıldı, bir adam içeri girdi:

— Kalktın mı oğlum, dedi.

Giren adamı karanlıktan göremiyorum, yani bizim bildiğimiz gibi bir görmekle göremiyordum. Lakin bir hiss-i acip (acayip bir duygu) bir nevi rüyet (görmek) yerine kaimdi (geçiyordu.) Anladım ki gelen adam pederimmiş. Pederim vefat edeli birçok zaman olduğundan bu adamın bana oğlum deyişine şaşırıyordum. Suali tekrar etti:

— Oğlum kalktın mı?

Evet, dedim. Lakin sen benim babam mısın? Herif, mütehayyirane (şaşkın) bir sesle:

— Oğlum çıldırıyor musun? dedi.

Ben, "Hayır lakin evvelki pederim öleli..."

— Vah! Vah! Oğlumu cinler zapt etmiş; biçare hezeyan ediyor (saçmalıyor..)

Derakap (ardında) intibah ettim (uyandım,) delilere her yerde pek de hoş muamele edilmediğinden korkumdan hatamı tashih etmek fikriyle:

— Şaka yaptım baba, şaka; lakin bir lamba yahut bir mum emretseniz, burası cehennem gibi karanlık... dedim.

Biçare adam ağlarcasına: “Heyhat (yazık!) Oğlum mutlaka çıldırıyor! Daimi güneş doğmuş, âlem nur ile dolmuşken karanlık diyor... Aman evladım, üzerime fenalık gelmeye başladı!”

Oda mana-yı tammı ile karanlık iken babam aydınlık olduğunu iddia ediyordu... Bu defa babam olduğunu iddia eden herifin deli olduğuna ben kanaat getirmeye başladım. Herifi kızdırmayarak iskandil etmek (atlatmak) fikriyle: “Babacığım vakıa güneş doğmuş; burası doğru; lakin pencereler kapalı da ziyası odaya girmiyor.” “Aman yarabbi, mutlaka bizim oğlan çıldırıyor... Bire oğlum, hiç güneşin ziyasına bir şey hail (engel) olabilir mi? Sen deli misin, nesin?”

Herifin şu cevabı üzerine nasılsa bir tımarhaneye girmiş olduğumu kaviiyen (güçlü bir şekilde) zanna başladım. Biraz sonra odaya validem bulunduğunu (olduğunu) iddia eden bir kadın, birçok amcalarım, dayılarım ve sair (diğer) akrabam (yakınlarım) girdi. Pederim bunlara yana yakıla çıldırmak üzere bulunduğumu haber verdi. Bunlar başıma üşüşerek bir takım tuhaf ve delice suallerle beni bîzar ediyorlardı (bıktırıyorlardı.) Her ne desem cinnetime (deliliğime) hükmetmelerine sebep olacağını bildiğim için sükûtü (konuşmamayı) ihtiyar ettim (seçtim.)

Babalığım yanımda oturmuş, kederinden ağlıyordu; ben ise ne yapacağımı, ne diyeceğimi şaşırılmış kalmıştım. Bir aralık cebimde kibrit kutusu bulunduğu hatırıma geldi. Hemen çıkarıp bir tanesini yaktım. Gördüğüm manzara o kadar tuhaftı ki bilâ-irade (istemeden) medid (uzun) kahkahalar salıvererek (sıkıntımın) şiddetinden iki tarafıma yuvarlanıyordum.

Babam olduğunu iddia eden herifin, analığımın, amcalarımın, dayılarımın gözleri yerinde bildiğimiz göze bedel birer arpacık soğanı yahut buna benzer bir şey mevzu idi (konulmuştu.) Yani bu biçarelerin kâffesi (tümü) havass-ı hamsenin (beş duyunun) en bala (yükseği) ve elzemi (gereklisi) olan rüyetten (görmekten) gözden mahrum idi. Ben kahkahayı salıverir salıvermez, odadaki halkın aldığı manzara o kadar hilaf-ı me'mul (umulmadık) ve gayr-ı makul idi ki kahkahaları kesmek şöyle dursun; bence gülüş, rahatsızlığı mucip (gerekirici) bir havale-i gasba (saldırı girişimi) şeklini aldı.. Babalık, analık ve sairleri dörder ayaklı olmuşlar ve tekmil kuvvetleriyle (bütün güçleriyle) zıplamakta bulunmuşlardı.

Bir müddet böylece zıpladıktan sonra evvela babalığım yanıma geldi, elimi tuttu, öptü: “Ey Beyaz İfritin Sarı Şeytanı! Saltanat (iktidar) sana mübarek olsun. Bin senedir, cümle âlem sana muntazırdı (seni bekliyordu.) Nihayet büyük bir mucize olarak güya benim sulbümünden (neslimden) dünyaya geldin. Bin senedir beklediğimiz sesi çıkardın; şimdi tekmil (bütün) kızıl şeytanlara haber vereyim, gelip elini öpsünler, her yere haber göndersinler” dedi. Bulduğum zeytyağı (zeytinyağı) ile bir kandil tertip ettikten (kurduktan) sonra biraz yemek yemeye niyet ettim.

İşte o sırada memleketin padişahı, vüzerası, uleması evimize doldu. Hepsi bana Beyaz İfritin Sarı Şeytanı Hazretleri unvan-ı garibini (acayip makamı) vererek fevkal-had (son derece) hürmet etmekteydi. Sokaklarda münadiler dolaşarak Sarı Şeytanın zuhurunu ahaliye tebşir ediyordu (müjdeliyordu.) Bana mahsus olarak memleketin en cesim (büyük) ve müzeyyen (süslü) bir sarayını tahsis ettiler. Yüzlerce huddam (çalışan) hizmetime verildi. Ben yavaş yavaş bu garip halkı tetkike koyuldum: Bunlar mana-yı tammı ile kör değildi. Ziya denilen

ihlizazat-ı esiriyyeyi (esirin titreşimlerini) bize (gözümüze) olan suret-i tesiriyle (etkisiyle) görmemeleriyle (ve) daimi bir zulmet içinde bulunmalarıyla beraber kendilerine mahsus bir rüyet eşkâl-ı garibesi (görme çeşidi) vardı.

Şehirleri oldukça müzeyyen bir suretle (süslü şekilde) bina edilmiş olup şubat-ı sanatta (sanat dallarında) da şayan-ı hayret (hayret verici) terakkiler göstermişlerdi. Hele edebiyat, ilahiyat ve hikmete (mantığa) pek ehemmiyet verilmekte olup müteaddit darülfünunlarda (birçok üniversitelerde) meşhur fakihleri, muallimleri bulunuyordu. Bir gün Darülfünun-u Dinînin (ilahiyatın) icazet (mezuniyet) imtihanlarına gittim. Artık muallimler ve talebe (öğrenciler) iftiharından ne yapacağını şaşırmişti. Darülfünun Müdürü ilim, kemal ve hakikatin ancak Sarı Şeytanda bulunabileceğini ve yakında teknil (bütün) malumat-ı mevcudenin (mevcud bilgilerin) tetkikini (incelenmesini) rica edeceklerini beyandan sonra müsaade alarak imtihana başlandı. Birinci sırada mukayyed (kayıtlı) “*Bibi*” namında zekâvetiyle meşhur bir talebeye sualler soruldu. Hilkat-i avalim (âlemlerin yaratılışı) hakkında şöyle bir ifadede bulundu:

“Bundan birçok sene evvel **Tata** nam (isimli) âlimin kavline (görüşüne) göre; on beş bin sene akdem (önce) Beyaz İfrit, Altın Semada mor şeytanlarla beraber oturmakta idi...”

Sözün burasında samiin (dinleyenler) içinde bir sada-yı itiraz ve tenkit duyuldu. Birisi “Üç bin senedir bu yanlış fikirde devam edip duruyorsunuz. Beyaz İfritin yanındaki şeytanlar mor değil, açık mavi idi” dedi. Darülfünun Reisi: “*Efendi! Şimdi talebenin imtihan sırasındır, itiraz vakti değildir. Başka bir vakit Sarı Şeytan Hazretlerinin huzurunda âlimlerimizle imtihan olabilirsiniz.*” dedi.

Meğer umumun fikrine mugayir (aykırı) bir takım efkâr-ı cedide (yeni fikirler) neşrine kalkıştığı halde kuvve-i kahire-i hükümetle (hükümetin ezici gücüyle) iskât edilmiş (susturulmuş) Tantan nam (isimli) âlim-i meşhur, Darülfünuna gelerek benim huzurumdan bil-istifade (faydalanarak) serd-i itiraza (itiraz etmeye) cesaret etmiş. Talebe yine sözüne devam etti “Mor şeytanlar Beyaz İfrite fevkal-had (son derece) mutî’ (itaatkâr) iseler de pek aptal şeyler olduğundan Beyaz İfrit az çok zeki ve âkıl (akıllı) mahlûk ibda’ etmeyi (icad etmeyi) niyet etti. Semanın süprüntüleriyle sekiz köşeli bir meydan yaptı. Fezaya tükürdü, bir deniz oldu. Meydanı denizin üstüne koydu. İşte bu bizim âlemimizdir. Lakin deniz suyu dondu, âlem buzlarla doldu. Anın (onun) üzerine bir kazan yapıp âlemin üstüne astı. Bu kazanı tükürüğüyle doldurup nefesiyle kaynattı. Âlem ısındı. Andan (ondan) sonra mor şeytanlardan bir ikisini yontarak küçülttü. Sonra delip içini şişirdi. Bunları meydana salıverdi. İşte bunlar bizim ecdadımızdır.”

Âlim-i mutarızın (itirazcı hocanın) yine sadası işitildi: “Kazan! Kazan! Bir kazan patırtısıdır, gidiyor. Lakin kazanın kaç kulpu vardır; kaç kulpundan nereye asılıdır. Ne ile asılıdır? Bunu bilenez, bu sırta erenez yok! Hey cahiller!”

Nihayet tarafeyn (iki taraf) şamataya (gürültüye) başladı. Padişahın tensibiyle imtihan-ı talebe tehir edildi ve bir haftaya kadar teknil (bütün) ulema-yi be-namın (meşhur hocaların) huzurumda fikirlerini arz etmeleri kararlaştırıldı. Ben hangisini muhakkak (gerçek) bulursam, ilm-i hakiki (gerçek bilgi) onun malumatı sayılacaktı. Meclis dağıldı.

Bir hafta sonra şehrin en cesim (büyük) meydanında bir meclis-i âli (yüksek bir kurul) kurulmuştu. Ben (Sarı Şeytan) cesim çanaklar içerisine zeytinyağı doldurarak kandiller husule getirmiş, meydanın her tarafına kondurmuş idim. Ulema iki fırka olmuşlardı. Birisi **Tantan**'ın taht-ı riyasetinde (başkanlığında) müceddid-i din (yenilikçiler) ve muterizin güruhu (itirazcılar grubu) idi. Diğeri ise **Tonton** nam (isimli) Reisül-Fukahanın (fıkıhçılar başkanının) takımı idi.

Nihayet Tantan ve Tonton huzuruma geldiler. Tonton dedi ki: “*Ey Tantan! Binlerce senelik tetebbü (araştırma) ve iştigal (meşgüliyet) neticesi olarak istihsal edilen (elde edilen) netayic-i ilmiyeye fuzuli (boş yere) itiraz caiz değildir. Şimdi şarlatanlık sırası geçti. Haydi, bakalım, Sarı Şeytan Hazretleri huzurunda bize olan itirazatını serdet (ileri sür!)*”

Tantan cevap verdi: *Ey Tonton! Ben size her hususta muteriz değilim. Lakin siz terakki (kalkınma) düşmanısınız. Tetkikatta (incelemelerde) bulunmuyorsunuz. Öğrendiklerinizi tevsi etmiyorsunuz (genişletmiyorsunuz.) Mesela Beyaz İfritin yanındaki şeyatine (şeytanlara) mor diyorsunuz.*

— Öyle denilmiştir.

— Evet, ama hatadır. Zira binlerce sene Beyaz İfrit huzurunda oturan şeytanların rengi aslen mor olsa bile anın (Beyaz İfritin) nuru tesiriyle açılarak maviye takallub etmesi (dönüşmesi) lazım gelmez mi? Ey Tonton insaf et!

— Olabilir; lakin bu bapta delil yok.

— Nasıl yok. Ateşin karşısına katı bir cisim bıraksak nihayet yumuşuyor. Hatta bazı ecsam (cisimler) eriyor. Demek ki, mor şeyatin (şeytanlar) de şimdiye kadar mavi olmuşlardır.

— Dedim ya olabilir.

— Âlemin üzerine asılan kazan sayesinde bize hararet geldiğine itikat ediyorsunuz? (inaniyorsunuz, değil mi?)

— Bize kazan-ı semaviden hararet geldiği, gece ve gündüzün tefavüt-ü hararetiyle (ısı değişikliğiyle) ve mevasimle (mevsimlerle) sabittir.

— Âlâ (çok güzel!) Kaç kulpu vardır...

Bu sual-i mühimme Tonton cevap veremedi. Tantan dedi ki:

— Sükût ha! İşte sizin bilemediğiniz bu sırr-ı mühimmi (bu önemli gizemi) ben keşfettim. O kazan-ı azim-i semavinin (büyük göksel kazanın) tamam 768 buçuk adet kulpu vardır.

Artık sabrım tükendi, kendimi muhafaza edemedim. Güneşe kazan-ı semavî namını verip nefesle kaynatmak gibi hezeyanlardan kat-ı nazar, buna 768 buçuk kulp vermeyi bir sır ve bir ilim farz edişe dayanamadım; kahkahayı salıverdim. Lakin bizim kahkaha o halkın binlerce senedir beklediği sada-yı semavî (metafizik mesaj) hükmünde olduğundan gülüşüm, Tantanın haklı ve ilmi(nin) hakiki olduğuna alamet tutuldu. Kahkaha işittikleri gibi; bu halka mahsus olan suret-i ibadet (ibadet biçimi) başladı; başta Tantan ve Tonton olarak cümlesi (tümü) dört ayaklı olup hoplamaya başladı. Kahkahalarla uyandım... Aynalının mütebessim çehresini gördüm:

— Kıyas-ı fudalaya (üstün insanların birbirine karşı kıyas yapmalarına,) ciyadet-i fikr-i ulemaya (âlimlerin fikrinin güzelliğine) ne buyurursunuz?! İşte hakaik-i eşyaya (varlıkların gerçeklik bilgisine) nispetle (oranla) insanların ilmi, Tantanın keşfinin naziri bulunuyor (benzeridir;) ilâ ahirihi de (sonuna kadar da) böyle bulunacaktır (olacaktır.) Zira ki insanların gözü hakaiki (gerçekleri) görmekte arpacık soğanı kıymet ve nispetindedir, dedi.

Dördüncü Günün Açıklamaları:

Bu bölüm ile ilgili açıklamaları bölümden önce yazıyorum. Çünkü bu bölüm, kaşarlaşmış bir medeniyet içindeki çelişkiler yanında baş gösteren materyalizmi ve kültürel kopukluğu anlatıyor. Haliyle böyle bir toplumda ifade, dil ve anlayış kıt olduğundan önce açıklama ve kavramları verip sonra bölümü okutmak gerekir. İşte:

1) Daha önceki bölümlerde gördüğümüz üzere; diğer üç günün rakamlarında sembol kullanıldığı gibi, yazarın bu bölüm için 4 sayısını seçmesi de tesadüfen değildir. Çünkü dört sayısı maddi dünyanın ve pozitif bilimlerin sembolüdür. Ki bu kısımda ana konu bunlardır.

2) Maddiyatta tam bir bilgi ve irfan olamayacağı için başlık altındaki cümle özetle bu eksikliğimizi bildiriyor. Ya Rabbi, biz bu kaba ve hurafe dolu bilgilerle seni gereği gibi anlayamadık, diyor. Sözün sahibi olarak *Seyyid* diye bir zatı gösteriyor. Büyük bir ihtimalle bu zat, Yazarımızın da bağlı olduğu Şazeli tarikatının büyüklerinden biridir.

3) Sosyal ve maddi âlem başta maneviyat olmak üzere imtihan dünyası olduğundan bu dördüncü gün için “meydan-ı imtihan ve ariflerin toplanması” ismiyle bir alt başlık konulmuş. Bu başlık, ayrıca bölümün ana konularından olan sözde bilimsel bir toplantıyı da çağrıştırıyor.

4) Bu bölüm maddeten gelişmiş; fakat bilimde fakara toplumların, bilimden mahrum olmakla beraber zahiren büyük payeler ve işaretler taşıyan binlerce hoca ve profesör ile dolu olduğunu bildiriyor. Hatta bu zahiri hocalar mezarları ile dahi meşhurdurlar. Ulema geçinen bu zevat şöhretten dolayı isimleri çokça tekrar edildiği gibi; bilgileri de, sürekli tekrar ettikleri birkaç cümleden ibarettir. Metindeki Tantan-Tonton isimleri aynı zamanda bu tekrara bakıyor. Aynalı Baba gibi gerçek bilgiler ise bu kof duruma ancak gülüyorlar. Bu çürümüş toplumlar özellikle yeni nesiller için tam manası ile karanlık bir ortamdırlar. Yeni nesiller, böyle toplumlarda kendilerine ancak dar ve karanlık bir oda bulabilirler.

5) Müspet bilimlerle tanışan bu yeni nesiller aslında 1000 sene önceki bilimsel nesillerin evladı olmaları gerekirken bu çağdaş; fakat Ortaçağın bilgi seviyesinde kalmış zahiri medenilerin çocuklarıdır. İşte kahramanımız Raci de bu çağdaş çocuklardan biridir. O “*Pederim öleli, bilmem kaç bin sene oldu..*” demekle nesiller arası bu kopuk durumu dile getiriyor. Böyle bir çağ ve böyle insanlar, aslında tam karanlık içinde oldukları halde her şeyi bildiklerini sanıyorlar, bundan dolayı da modern çocukları ile iletişime geçemiyorlar.

6) Aslında bunların da beklediği bir yeniçağ var. Bilim ve fen çağı! Fakat her şeyi hurafeleştirdikleri gibi bu altın çağın gelişini ve ismini de hurafeleştirmişlerdir. Mesela burada müspet bilim ehli olan Raci’yi de *Beyaz İfritin Sarı Şeytanı* diye belliyorlar. Bu iki kavramın manasını bilmemekle beraber nihai sözün bunlara ait olduğunu ezberlemişlerdir.

Evet, Beyaz İfrit bilim ve Allah demektir. Allah sonsuz soyut varlık olduğundan Onun en büyük ismi ve etkinliği ilimdir. Sarı Şeytan da başta fen bilimleri olmak üzere Allah’ın insanlığa ikram ettiği bilgiler demektir. Ki realitenin varlığının ispatında söz bunlarıdır. Kahramanımız Raci, maddi manevî ilimlerde özellikle fen ilimlerinde zirve bir makamda olduğundan tesadüfen bu ünvanları ona veriyorlar. Burada şeytan ve ifritten maksat zeki ve ruhanî varlıklar demektir. Bizim bildiğimiz kötü varlık manasında değildir. “Beyaz İfrit (bilgi) Altın Semada (maddi âlemde) mor şeytanlar (bilinçli kişilikler) yarattı.” Yani melekler bu

evrende, bilinçli ve bilgili güçlerdir. Her türün bir meleği var. Bu türlerden bazısı da bugünkü akıllı insanın kökenini, atalarını oluştururlar.

7) Bu Dördüncü Günden anlaşıldığı kadarıyla; bilimden kopmuş, dolayısıyla ömrünü bitirmiş, yıkılmak üzere olan medeniyetlerin şöyle ortak özellikleri vardır:

a) Mimaride ve musikide, fıkıh, cedel ve tartışmada çok gelişmişlerdir. Fakat gerçeklik ve müspet bilimlerden kopuklardır. Her ne kadar bilim kavramı onlara bin bir meşale yakıp törenler düzenlese de..

b) Bu toplum insanları, ibadetleri ve diğer kültürel faaliyetleri de bir oyun ve zıplama olarak algılıyorlar. Çünkü varlığa bakış açıları iki boyutlu ve düzdür.

c) Bu toplumlarda çokça kokuşmuş gelenekçilere karşı sözde modern düşünen profesör zatlar meydana atılırlar. Fakat toplumda köklü bir bilim olmadığı için o modern dediğimiz zatlar da gelenekçiler kadar hurafecidirler.

d) Bu, sözde ilmî imtihanda geçen bazı kelimelerin manası ise şöyledir:

- Bibi veya baby zeki çocuk demektir.
- Mor şeytanlar, bu toplumun gelenekten yanlış anlayarak meleklere taktıkları isimdir.
- Kazandan maksat yine toplumun bilmeden anlamadan, gelenek terminolojisinden alıp güneşe verdikleri isimdir.

- Kazanın kulpları da muhtemelen bir yılda bulunan gece ve gündüzlerin toplamından birkaç fazla vakitlerdir. Burada buçuk ifadesi, bu gibi geri toplumların faydasız detaylarla fazlaca meşgul olduğunu gösterir.

- Bu gibi toplumların anlayışında dünya düz bir meydana. Sekiz köşesi var. Dört yön + dört ara yön... (Güneydoğu, kuzeybatı gibi...)

8) Bu gibi çökmüş medeniyet ve toplumlara gök gürlemesi kadar güçlü bilimsel bilgiler gelse de, bunlar yine o bilgileri kendi hurafelerine indirgeyerek anlayacaklardır.

9) Bütün bu gibi sosyolojik hastalıkların tek çaresi, hayata bakış açılarını ve gözlem yöntemlerini değiştirmektir.. Yani soğancık gözlü değil de gül gözlü olmaktır. İşte gerçekten yetkin bir âlim olmak için, gelin beraber bu dördüncü bölümü okuyalım:

10) Hulasa: Ahmed Hilmi Bey, bu Dördüncü Günde, biz Müslümanların ilmi anlayışını, dini nasıl rezil ettiğimizi, devletin dine ve bilime ne kadar yanlış bir şekilde karıştığını gayet keskin bir tasvir ile hicvediyor. Üniversite olan her yerde ilmin olamayacağını anlatıyor. Osmanlı gibi kahir güçlü bir devletin yıkılış sebebini açıklıyor.

Bahaeddin Sağlam